

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.37>

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА МАЙНО В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Скриннікова К.О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-3721-4462

Скриннікова К.О. Обмеження права власності на майно в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Стаття присвячена розкриттю питання обмеження права власності під час дії правового режиму воєнного стану та проаналізовано заходи, які можуть бути застосовані до майна. Автором зазначено, що однією з невирішених правових проблем сьогодення є проблема можливості та належної реалізації права власності на майно заходів та способів які можуть обмежувати права власників на майно під час дії воєнного стану.

Автором при аналізі обмеження конституційного права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю наголошено на невизначеності в законодавстві механізму обмеження та відсутності деталізації в яких частинах може відбуватися обмеження прав власників.

В статті автором досліджено такі заходи під час дії режиму воєнного стану, як примусове відчуження майна та вилучення майна. Розглядаючи способи примусового відчуження майна або вилучення майна в умовах воєнного стану, автором з'ясовано, що примусове відчуження майна має відбуватися за умови попереднього повного відшкодування майна або з наступним повним відшкодуванням вартості майна.

Розглядаючи питання вилучення майна автор зазначає, що вилучення майна, в умовах правового режиму воєнного стану, відбувається без відшкодування вартості майна.

В статті автор розкрив питання отримання компенсації за примусово відчужене майно, яке автор пропонує поділяти на два види попереднє повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна та наступна повна компенсація за примусово відчужене майно.

Під час дослідження автором розглянуто питання прийняття рішення про запровадження та виконання заходів примусового відчуження майна або вилучення майна та здійснення такого рішення.

Автором у статті присвячено уваги питанню повернення примусово відчуженого майна, що збережене після скасування правового режиму воєнного стану та правовим підставам і умовам такого повернення майна.

За результатами дослідження автор стверджує, що реалізація права власності під час дії правового режиму має обмежений характер, оскільки діє тимчасовий режим під час якого повна реалізація права власності не завжди є можливою.

Ключові слова: обмеження права власності, примусове відчуження майна, вилучення майна, відшкодування вартості примусово відчуженого майна.

Skrynnikova K.O. Limitation of property ownership in the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine.

The article is devoted to the disclosure of the issue of the limitation of property rights during the legal regime of martial law and measures that can be applied to property are analyzed. The author states that one of the unresolved legal problems of today is the problem of the possibility and proper implementation of the right to property ownership of measures and methods that can limit the rights of owners to property during martial law.

The author, when analyzing the limitation of the constitutional right to own, use and dispose of one's property, emphasized the uncertainty in the legislation of the mechanism of limitation and the lack of detail in which parts of the rights of owners may be limited.

In the article, the author investigated such measures during the martial law regime as forced alienation of property and confiscation of property. Considering methods of forced alienation of property or seizure of property under martial law, the author found out that forced alienation of property should take place on the condition of prior full restitution of property or with subsequent full restitution of the value of the property.

Considering the issue of confiscation of property, the author notes that confiscation of property, under the conditions of the legal regime of martial law, occurs without compensation for the value of the property.

In the article, the author revealed the issue of receiving compensation for forcibly alienated property, which the author proposes to divide into two types: preliminary full compensation for the value of forcibly alienated property and subsequent full compensation for forcibly alienated property.

During the research, the author considered the issue of making a decision on the introduction and implementation of measures of forced alienation of property or seizure of property and the implementation of such a decision.

In the article, the author pays attention to the issue of the return of forcibly alienated property, which was preserved after the abolition of the legal regime of martial law, and the legal grounds and conditions for such return of property.

According to the results of the research, the author claims that the realization of the right of ownership during the operation of the legal regime is of a limited nature, since there is a temporary limited regime during which the full realization of the right of ownership is not always possible.

Key words: restriction of property rights, forced alienation of property, seizure of property, compensation of the value of forcibly alienated property.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день проблематика реалізації права власності під час дії правового режиму воєнного стану та відповідних обмежень у зв'язку з наявністю такого режиму зберігає свою актуальність.

Особливої уваги заслуговує питання законодавчого закріплення обмеження права власності в цілому. Зважаючи на встановлений правовий режим що діє на території України важливим є механізм застосування заходів передачі, примусового відчуження та вилучення майна для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану.

Аналіз досліджень. Дослідженням питання відносин власності під час дії правового режиму воєнного стану та обмежень таких прав, займалися такі науковці О.В. Дзера, І.В. Спасибо-Фатеева, Я.М. Шевченко, О.С Харченко та інші. Незважаючи на численні наукові здобутки, ця проблематика не втратила своєї актуальності, а окремі обмеження права власності не були досліджені всебічно.

Метою статті є дослідження законодавчого закріплення обмеження права власності під час дії правового режиму воєнного стану та практичні проблеми реалізації такого заходу.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з новим витком військової агресії Російської Федерації проти України, який відбувся 24.02.2022 було підписано Указ Президента України № 64/2022, яким на території України введено воєнний стан. Введення воєнного стану на всій території України призвело до «активізації» застосування «спеціального» законодавства, яке обмежує деякі права громадян та надає підстави втрутитися в права власності осіб та в деяких випадках застосувати заходи примусового відчуження майна.

Відповідно до статті 1 Першого Протоколу Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, яка була ратифікована Україною в 1997 році, визначено, що кожна фізична та юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [1].

Стаття 41 Конституції України зазначає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Також, Конституцією зазначено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Проте наявність відповідного «спеціального» правового режиму на території України дає можливість державі застосувати відповідні заходи обмеження щодо майна як приватної так і комунальної форм власності.

Неможливо не погодитися із твердженням І.В. Спасибо-Фатєєвої щодо примусового відчуження майна, що «примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану» має своїм наслідком припинення права власності через примусове відчуження майна, яке відбувається без згоди власника, а тому становить один із випадків втручання в право власності особи [2, с. 520].

Відповідно до Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року зазначено, що позбавлення власності можливе лише у тому випадку, якщо наявно «*inter alia*», що воно здійснене у «інтересах суспільства» і «відповідно до вимог передбачених законом». Більше того, повинно бути досягнуто «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу суспільства і вимогами захисту основних прав осіб [3].

Указом Президента України від 24.02.22 64/2022 у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34,38,39,41-44,53 Конституції [4], а саме може бути обмежено: гарантії недоторканості житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; не втручання у особисте і сімейне життя; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевому референдумах; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, демонстрації; право володіти, користуватися розпоряджатися своєю власністю, право на підприємницьку діяльність; право на працю; право для тих хто працює на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Тобто, зумовлені широкі обмеження прав громадян України є цілком законодавчо врегульовані, однак виходячи з аналізу законодавства не вказано та не деталізовано механізму та чіткої регламентації, в якій частині те чи інше право або права можуть бути обмежено.

Аналізуючи обмеження конституційного права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю слід зазначити те, що законодавством не визначено механізму обмеження такого права та не деталізоване в яких частинах це має та може відбуватися, що в свою чергу турбує суспільство.

В статті 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» зазначені заходи правового режиму воєнного стану, серед яких в п.4 зазначається такий захід як: примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, зокрема об'єкти фонду захисних споруд цивільного захисту, вилучення майна державних підприємств, державних господарств об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка.

Тобто, законодавцем прописана можливість примусового відчуження майна, але законодавцем зазначено що такі дії мають бути належним чином оформлені.

Статтею 23 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, в умовах правового режиму воєнного стану, якщо не було здійснено попереднє повне відшкодування вартості такого майна, тягне за собою наступне повне відшкодування його вартості в порядку визначеному законом.

Розглядаючи механізм передачі, примусового відчуження або вилучення майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану то, в статті 1 ЗУ

«Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» зазначається наявні два механізми : примусове відчуження майна та вилучення майна [6].

Примусове відчуження майна – позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Вилучення майна – позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Розглядаючи способи примусового відчуження або вилучення майна законодавцем визначено те, що примусове відчуження майна в умовах воєнного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості. У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Тобто, вимога попереднього повного відшкодування вартості при примусовому відчуженні майна містить альтернативу, а саме може відбуватися не попереднє відшкодування, а наступне, відшкодування вартості, однак законодавцем не зазначено за яких умов можна вважати наявність тієї «необхідності» у зв'язку з якою відшкодування вартості майна не відбувається попередньо примусовому відчуженню такого майна.

Вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану здійснюється без відшкодування вартості такого майна.

Як про примусове відчуження майна так і про вилучення майна складається акт, згідно якого, право державної власності виникає з дати підписання акту. У разі примусового відчуження майна до акту додається документ, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проводилася у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження.

Статтею 9 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» наголошується на праві відшкодування вартості майна (компенсації) у разі його примусового відчуження в умовах правового режиму воєнного стану. Також зазначено про наявність такого права у юридичних осіб комунальної і приватної форми власності та фізичних осіб, у яких відчужені будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану.

Питання отримання компенсації законодавцем умовно поділено на два варіанти, коли відбувається *попереднє повне відшкодування вартості* примусово відчуженого майна та коли має відбуватися *наступна повна компенсація* за примусово відчужене майно.

Попереднє повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна здійснюється на підставі документа, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження.

Процедура отримання наступної повної компенсації за примусово відчужене, в умовах правового режиму воєнного стану, майно дещо відрізняється від попередньої підстави, оскільки колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму воєнного стану, а не відразу, як за попередньої підстави, звертається до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем відчуження майна із заявою, до якої додають акт і документ, що містить висновок про вартість майна.

Прийняття рішення про запровадження та виконання заходів примусового відчуження майна або вилучення майна здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з органом військового управління, визначеним Міністерством оборони України, Радою міністрів АР Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за рішенням військового командування без погодження з органами місцевого самоврядування.

Законодавцем приділена увага питанню повернення примусово відчуженого майна, що збереглося. Так, у випадку, якщо після скасування правового режиму воєнного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає

на поверненні майна, таке повернення здійснюється у судовому порядку, й підставою для такого повернення буде рішення суду.

Варто зазначити, що у разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно. Одночасно особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання майна.

Висновки. Права власності на майно в умовах правового режиму воєнного стану має досить обмежений характер, оскільки має місце «особливий» тимчасовий режим з введенням якого деякі права громадян зазнають обмежень, та не можуть повноцінно здійснюватися.

Разом із введенням на всій території України правового режиму воєнного стану може за наявності необхідності, на певних територіях, вживатися ряд різних заходів, серед яких передбачено можливість примусового відчуження майна або вилучення майна. Аналізуючи законодавчі норми застосування відповідних заходів наявна неврегульованість, така як відсутність чіткого переліку майна яке може бути примусово відчужене чи вилучене.

Наявна законодавчо закріплену можливість примусового відчуження майна має здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням вартості майна або якщо не відбулося попереднього відшкодування вартості майна то має відбуватися наступна виплата компенсації, проте така виплата компенсації можлива вже після закінчення правового режиму воєнного стану.

Законодавцем передбачено повернення збереженого майна після скасування правового режиму воєнного стану, що було примусово відчужено, де передбачається можливість колишнього власника повернути у власність збережене майно, проте якщо власником було отримано відшкодування вартості примусово відчуженого майна та така грошова сума має бути повернута з вирахуванням з цієї суми розумної плати за користування майном.

Підсумовуючи можна зазначити, що реалізація права власності на майно під час дії правового режиму воєнного стану має певну обмеженість та повноцінна реалізація власником своїх прав на будь-якій території України не завжди є можливою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
2. Спасибо-Фатєєва І.В. Право власності: способи захисту крізь призму судової практики: монографія. – Харків: ЕКУС, 2023. – 616 с.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Іванова проти України» від 13 вересня 2005 року. Заява № 74104/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_415#Text.
4. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.22 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#n58>.